

Tamara N. Dragojević*

Milena M. Letić Lungulov

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski
fakultet

UDC: 314.145:316.624(497.11)

DOI: 10.19090/zop.2022.31.85-97

POVEZANOST IZMEĐU SOCIODEMOGRAFSKIH KARAKTERISTIKA I RIZIČNOG PONAŠANJA MLADIH: PREGLED ISTRAŽIVANJA U SRBIJI

Apstrakt: U radu je prikazan pregled istraživanja povezanosti sociodemografskih karakteristika sa rizičnim ponašanjem mladih polazeći od tumačenja različitih autora koji se bave prediktorima rizičnog ponašanja mladih. Cilj rada je pregled literature kako bi se pronašle empirijske potvrde o povezanosti sociodemografskih karakteristika i rizičnog ponašanja mladih. Nalazi relevantnih istraživanja pokazali su da postoje određene razlike u uključivanju u rizična ponašanja s obzirom na pol mladih. Rezultati analiziranih istraživanja pokazali su da dečaci ranije ispoljavaju rizična ponašanja od devojčica. Takođe, istaknuto je da su dečaci dvostruko više skloni delinkventnom ponašanju u odnosu na devojčice. Jedno od bitnih obeležja rizičnog ponašanja je to da akademski uspeh mladih ima protektivni efekat u odnosu na ispoljavanje rizičnog ponašanja. Implikacije rada ogledaju se u isticanju intervencija koje su usmerene na poboljšanje kvaliteta i perspektive života mladih. Pored toga, fokus je na poboljšanju efikasnosti programa primarne prevencije rizičnih ponašanja usmerenih prema deci i mladima, ali i roditeljima, nastavnicima, i organizovanju efikasnog sistema za rano prepoznavanje simptoma i otkrivanje rizičnih ponašanja. Formiranje takvog sistema jedan je od zahteva pred kojima se nalazi savremena pedagogija.

Ključne reči: sociodemografske karakteristike, mladi, rizično ponašanje.

UVODNE NAPOMENE

Adolescencija kao razdoblje između detinjstva i odraslosti sa sobom donosi niz bioloških i psiholoških promena kod mladih osoba. Obeležena je formiranjem vlastitog identiteta koji je izrazito značajan za dalji razvoj mladih (Kuzman, 2009). U tom periodu, prisutno je i distanciranje od roditelja i okretanje ka vršnjacima. Mladi sve više traže vršnjačku podršku, često u okviru raznih supkulturnih grupa i pokreta (Car, 2013). S obzirom na to da mladi u tom periodu usled svih promena mogu da

* tamaradragojevic27@gmail.com

razviju pojedine poremećaje u ponašanju koji mogu imati negativan uticaj na njihov dalji razvoj, radom se nastoji što preciznije ukazati na povezanost sociodemografskih karakteristika i rizičnog ponašanja mladih (Bašić, 2009). Brojni autori iznose podatke koji potvrđuju obrazovnu inferiornost mladih u riziku od poremećaja u ponašanju (Bašić, 2009; Meščić-Blažević, 2007; Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989; Steinberg & Monahan, 2007; Zloković i Vrcelj, 2009).

Zabrinutost zbog porasta nasilja, naročito među mladima, pokušava se objasniti različitim faktorima. Postoje mnogobrojni uzroci agresivnog i nasilnog ponašanja dece i adolescenata koji se povezuju sa njihovom ličnošću, porodičnim, školskim, društvenim i drugim uticajima. Mnogi problemi dece i mladih često su rezultat ignorisanja ili neprimerene pomoći i zaštite u porodici, školi ili okolini (Sprague & Walker, 2000). Rezultati različitih pedagoških, socioloških i zdravstvenih istraživanja pokazuju da deca i mladi koji već u ranoj životnoj dobi konzumiraju alkohol, droge, opijate, cigarete, koji beže ili napuštaju školu, nasilni su prema sebi i drugim osobama, skloni skitnji, ranom stupanju u intimne seksualne odnose predstavljaju populaciju izloženu mnogim rizicima, kao i posledicama za njihovo zdravlje, postignuće i ukupni razvoj (Barker, 2001; prema Marić, 2011; Brown, 2001; Miller & Hemenway, 2001; Rončević, 2001).

Prevenција može da se definiše kao proces planiranja i primene različitih strategija koje mogu da smanje rizike koji su povezani sa problemima ponašanja mladih (Domijan, 2013). Pedagoška prevencija utemeljena je na konceptu jačanja protektivnih faktora i osnaživanju bazičnih psiholoških potreba mladih (Meščić-Blažević, 2007). Programi prevencije mogu unaprediti mentalno zdravlje i prevenirati socijalne i zdravstvene probleme jačanjem zaštitnih činilaca (Domijan, 2013).

RIZIČNO PONAŠANJE MLADIH

Rizično ponašanje definiše se kao ponašanje koje ukazuje na postojanje problema u pozitivnom razvoju dece i mladih, a koji prete njihovom pozitivnom razvoju i uspešnom prilagođavanju društvu u kojem žive (Bouillet & Uzelac, 2007). Pored termina rizično ponašanje, u literaturi možemo pronaći i termine: antisocijalno, delinkventno ponašanje, devijantno, poremećaj ponašanja, vaspitna zapuštenost. Svi navedeni termini se delimično preklapaju, ali nisu sinonimi i između njih je potrebno praviti razlike. Raznolikost termina upućuje na to da se radi o složenoj pojavi koja se ispoljava na mnogo načina (Kouzma & Kennedy, 2002). Za

javljanje rizičnih ponašanja u adolescenciji veoma su značajni uticaji sredine i vršnjaka, dok je za decu koja na ranom uzrastu ispoljavaju ova ponašanja značajniji uticaj genetskih predispozicija i porodice (Timmerman & Emmelkamp, 2005).

Nepoželjna ponašanja u ranom dobu mogu doprineti problemima u ponašanju u adolescenciji, tako da je u velikoj meri značajna prevencija rizičnog ponašanja (Patterson et al., 1989). Mlade koji su skloni rizičnom ponašanju prepoznamo na osnovu toga što se ne uključuju u prosocijalne aktivnosti, skloni su lenjosti, promiskuitetu, izbegavaju obaveze, agresivni su (Kuzman, 2009). Naravno, ovakvi obrasci ponašanja nužno ne impliciraju da je mlada osoba u riziku. U periodu adolescencije, dolazi i do neopravdanih izostanaka iz škole. Izostanci mogu biti pokazatelji straha od neuspeha, prevelikih očekivanja od strane roditelja, straha od kazni, niskog samopouzdanja i treme. Kako se u adolescenciji formira rodni identitet, mladi eksperimentisanjem kroz seksualne odnose žele da pokažu svoju zrelost i autonomiju. Međutim, fizičku zrelost prati psihosocijalna nezrelost. Period adolescencije obeležen je nedostatkom socioemocionalnih kompetencija koje su značajne za donošenje odgovornih odluka (Steinberg, 2010).

Adolescencija je životni period ranjivosti i mnogih rizika, ali i vreme kada mladi na različite načine pokušavaju uspostaviti nezavisnost od svojih roditelja – rano stupanje u seksualne odnose, konzumiranje cigareta, alkohola, opijata, beg od roditelja i nastavnika (D'Amico, Ellickson, Collins, Martino, & Klein, 2005). Porodica i škola (vaspitači, nastavnici, pedagozi, psiholozi) imaju prema deci jedan od glavnih vaspitnih zadataka, a to je pružanje podrške u njihovom sazrevanju, prepoznavanju njihove autonomne ljudske vrednosti i omogućivanje razvoja punih potencijala. Jedna od vaspitnih funkcija jeste osposobiti ih da osim zajednički mogu i samostalno da prevaziđu "rizične izazove" (Jugović, 2004).

Polazište u planiranju i programiranju prevencije rizičnog ponašanja moraju činiti empirijske procene prisustva rizičnih i protektivnih faktora u populaciji na čiji se socijalni razvoj nastoji podsticajno delovati (Knežević-Florić, 2007). Rizični faktori su unutrašnji ili spoljašnji uticaji koji su povezani sa negativnim ishodom (Đorđić, 2014). Oni se najčešće mogu podeliti na individualne, porodične, faktore koji su u vezi sa vršnjačkom grupom, školom. Stručnjaci smatraju da su u ranom životnom dobu najznačajniji individualni, dok su kasnije, najznačajni faktori koji su u vezi sa vršnjačkom grupom (Marković i sar., 2011).

Protektivni faktori su sve one unutrašnje i spoljašnje snage koje detetu mogu pomoći da bolje podnese rizik ili koje ublažavaju rizike (Fraser, 1997). Jačanje

protektivnih faktora u ranom vaspitanju doprinosi osnaživanju dece i njihove okoline, a upravo to je svrha primarne prevencije. Tako mladi razvijaju otpornost na razne pritiske i izazove sa kojima se suočavaju. Ranija istraživanja (Conroy, Hendrickson, & Hester, 2007) pokazuju da se određene teškoće mogu uočiti kod dece još na uzrastu od dve godine, a ako se ne reaguje do osme godine, one će se učvrstiti kao obrazac koji govori da postoji kritično vreme kada se može uticati na razvoj antisocijalnog ponašanja. Međutim, prepoznavanje i interventni programi uglavnom su usmereni na uzraste dece kada su problemi u ponašanju već oblikovani i otporni na promenu. Preciznije, da su problemi identifikovani i tretirani na ranijim uzrastima, ne bi dovelo do razvoja poremećaja i pratećih dijagnoza (Cicchetti & Rogosch, 2001).

Nepovoljan kontekst u kom je dete zlostavljano, dobar je prediktor poremećaja ponašanja kod dece u rizičnim grupama (Cicchetti & Toth, 2005). Zbog toga je važno da se pažnja i resursi preusmere na decu u riziku, i to na ranim uzrastima. Otkriveno je postoji značajna interakcija između konteksta i uzrasta, što implicira na to da na prisustvo ili odsustvo teškoća dominantno utiče kontekst odrastanja, a ne uzrast, tako da se unutar istog uzrasnog perioda, deca odrasla u različitim kontekstima, razlikuju prema broju ispoljenih teškoća u svim domenima (Cicchetti & Toth, 2005).

U skladu sa navedenim, očekivano se razlikuje i uzrasni tok ispoljavanja teškoća za decu odraslu u povoljnom ili nepovoljnom okruženju, a pubertet je značajno opterećeniji teškoćama i turbulentniji za decu sa nepovoljnim ranim iskustvima i neadekvatnom primarnom dijadom. Na svim uzrastima zaključno sa adolescencijom varijable unutar kontrole afekta (regulacija emocija), odnosa sa okruženjem (odnosa sa roditeljima, odraslima i vršnjacima) i teškoće u ponašanju, prave značajnu distinkciju između dece odrasle u povoljnom i nepovoljnom okruženju. Shodno tome, što je dete imalo nepovoljnije uslove razvoja, to su teškoće u ponašanju, ali i u celokupnom emocionalno-socijalnom razvoju izraženije. U odnosu na pol, dečaci češće ispoljavaju teškoće, nego devojčice u ponašanju, ali i u celokupnom emocionalno-socijalnom razvoju (Hasečić, 2020).

Značajno je istaći da deca sa nesigurnim obrascima afektivne povezanosti (naročito na ranim uzrastima) ne ispoljavaju pojedinačne, sporadične teškoće, samo u jednoj oblasti – reč je o teškoćama u gotovo svim oblastima. Deca koja su kasno izmeštena iz nepovoljnih uslova razvoja, imaju više promena sredine i/ili traumatična iskustva zlostavljanja, ispoljavaju značajno više teškoća u svim domenima emocionalno-socijalnog razvoja (Vručinić, 2018). Nema razumevanja psihopatoloških

pojava i antisocijalnog ponašanja bez razumevanja rane interakcije individue sa užim i širim kontekstom, koja je odgovorna za razvoj i oblikovanje nervnog sistema, sa jedne strane, i afektivno-kognitivnih šema/modela koje individua primenjuje u procesuiranju stvarnosti, sa druge (Uzelac & Bouillet, 2007).

PRIKAZ PRETHODNIH RELEVANTNIH ISTRAŽIVANJA

U ovom segmentu rada osvrnuli smo se na rezultate prethodnih istraživanja koja su se realizovala u Republici Srbiji u poslednjih deset godina. Rezultati kod svih navedenih istraživanja pokazali su da su pripadnici muške populacije skloniji rizičnom ponašanju, kao i da je najučestaliji oblik rizičnog ponašanja mladih konzumacija alkohola.

U okviru svoje doktorske disertacije Marić (2011) je sprovela istraživanje koje je ispitivalo odnos relevantnih sociodemografskih činilaca: pola, uzrasta, školskog uspeha, materijalnog statusa i mesta stanovanja ispitanika, sa pojavom upotrebe tri vrste psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i ilegalnih psihoaktivnih supstanci kod adolescenata. Kao opšti istraživački metod odabran je nacrt poprečnog preseka, odnosno, neeksperimentalno, korelaciono ispitivanje (Marić, 2011).

Za prikupljanje podataka o upotrebi psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i droga, upotrebljena je skala upotrebe PAS (psihoaktivnih supstanci) kod adolescenata, konstruisana za potrebe istraživanja u okviru doktorske disertacije autora. Skala je sastavljena od 44 pitanja, grupisana u tri zasebne supskale koje mere stepen upotrebe cigareta, alkohola i droga kod adolescentske populacije (Marić, 2011).

Uzorak ispitanika pripada nekliničkoj populaciji adolescenata – činilo ga je 529 učenika 2. i 4. razreda srednje škole. Radi se, dakle, o šesnaestogodišnjacima i osamnaestogodišnjacima. Od analiziranih relevantnih sociodemografskih varijabli, može se reći da su pol, uzrast i školski uspeh bili značajno povezani sa upotrebom psihoaktivnih supstanci od strane adolescenata. U ovom istraživanju adolescentske populacije, utvrđeno je da su ispitanici muškog pola nešto skloniji upotrebi alkohola i droga (Marić, 2011). Dakle, mladići češće koriste alkohol i ilegalne psihoaktivne supstance od devojaka. Razlozi učestalije upotrebe alkohola među mladićima leže u specifičnostima kulture, koja upotrebu alkohola smatra prihvatljivijom (Marić, 2011).

Poznato je da su mladići u periodu adolescencije skloniji buntovničkom ponašanju, kao i da prekomerno korišćenje alkohola može biti izraz bunta i težnje da

se osete odraslim. Rezultati dobijeni istraživanjem pokazuju da je upotreba sve tri vrste psihoaktivnih supstanci – cigareta, alkohola i droga učestalija među učenicima 4. razreda u odnosu na učenike 2. razreda srednje škole. Dobijena razlika je statistički značajna, mada nije velika, zato možemo zaključiti da stepen upotrebe cigareta u adolescenciji ima tendenciju blagog porasta sa uzrastom ispitanika (Marić, 2011).

Školski uspeh ispitanika negativno je povezan sa stepenom upotrebe sve tri vrste psihoaktivnih sredstava – cigareta, alkohola i droga u adolescenciji, odnosno sa padom školskog uspeha rastu verovatnoća i stepen korišćenja cigareta, alkohola i ilegalnih supstanci među adolescentima. Pol adolescenata povezan je sa stepenom upotrebe alkohola i ilegalnih psihoaktivnih supstanci, a uzrast i školski uspeh nalaze se u vezi sa stepenom upotrebe sve tri vrste psihoaktivnih supstanci – cigareta, alkohola i droge kod mladih (Marić, 2011).

Jedno od istraživanja koje se odnosilo na rasprostranjenost upotrebe psihoaktivnih supstanci kod adolescenata i njene povezanosti sa sociodemografskim karakteristikama jeste istraživanje autora Rakića i saradnika (Rakić, Rakić, Milošević i Nedeljković, 2014). Rezultati istraživanja pokazali su da je rasprostranjenost upotrebe psihoaktivnih supstanci bila značajno veća kod pripadnika muškog pola. Postojala je pozitivna korelacija između konzumiranja cigareta i konzumiranja alkohola. Učestalost upotrebe psihoaktivnih supstanci bila je statistički značajna kod adolescenata koji imaju lošiji uspeh u školi, žive u disfunkcionalnim porodicama i imaju veći nedeljni džeparac. Autori su zaključili da su protektivni faktori u prevenciji upotrebe psihoaktivnih supstanci kod adolescenata: funkcionalna porodica, mali nedeljni džeparac i odličan uspeh u školi (Rakić i sar., 2014).

Autori Knežević Florić, Pavlović i Ninković (2020) realizovali su istraživanje čiji je cilj bio da ispituju da li vršnjački pritisak i akademsko postignuće mogu da predstavljaju prediktore rizičnih ponašanja adolescenata. Pod rizičnim ponašanjem podrazumevali su konzumiranje alkohola, pušenje, konzumiranje marihuane i stupanje u nezaštićene seksualne odnose. Rezultati su pokazali da vršnjački pritisak i akademsko postignuće predviđaju pojedine oblike rizičnih ponašanja adolescenata (Knežević Florić et al., 2020). Takođe, utvrđeno je da je konzumiranje alkohola najprisutniji oblik rizičnog ponašanja adolescenata.

U brojnim radovima proučavan je uticaj pola na manifestovanje različitih oblika rizičnog ponašanja. Rezultati su pokazali da su mladi muškog pola skloniji pretežito aktivnim oblicima ponašanja kao što su delinkventno i agresivno ponašanje, poremećaj ophođenja, ali i konzumiranje psihoaktivnih supstanci, dok su devojke u

adolescenciji sklonije pretežno pasivnim oblicima ponašanja (Jovanović, Novaković, Petrović i Salamadić, 2015). Izveštaj evropskog istraživanja u školama – ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) za 2007. godinu pokazao je da dečaci u većini zemalja češće konzumiraju alkohol od devojčica, međutim, da je i kod devojčica primetan trend porasta konzumiranja alkohola.

PRISTUPI U PREVENCIJI RIZIČNIH PONAŠANJA MLADIH

Prediktori rizičnog ponašanja uslovljeni su međudejstvom različitih faktora, a ista je situacija i sa naporima koji su u usmereni u pravcu sprečavanja razvoja rizičnih ponašanja. Prevencija je predmet proučavanja različitih nauka i uvek se zasniva na multidisciplinarnom pristupu. Mnogobrojni autori (Ajduković & Delale, 2000; Bašić, 2009; Fraser, 1997; Marić, 2011; Oesterle et al., 2004; Shader, 2003) veliku pažnju pridaju činionicima koji su usmereni na prevenciju i zaštitu.

Autor Hokins i njegovi saradnici (Hawkins, Catalano, & Arthur, 2002) naveli su faktore koji mogu uticati na sprečavanje rizičnog ponašanja, a to su: 1. individualni faktori; 2. porodični faktori; 3. vršnjaci; 4. škola; 5. zajednica. Navedeni protektivni faktori omogućavaju osnaživanje mladih i njihove sredine. Preventivna nastojanja zasnovana su na konceptu prevencije fokusirane na rizične i protektivne faktore polaze od pretpostavke da se redukovanjem ili eliminisanjem negativnog dejstva rizičnih faktora i jačanjem protektivnih faktora doprinosi boljem socijalnom razvoju (Popović- Ćitić, 2005).

Prema Farringtonu (Farrington, 2006) prevencija se najčešće zasniva na usmerenosti na ispitivanje uzročnih procesa; fokusiranosti na grupe koje su u visokom riziku za razvoj poremećaja u ponašanju; koordinisanosti preventivnih aktivnosti; usmerenosti na pojedinca, ali i na njegovom okruženju; važnosti uvažavanja kulturnog i socijalnog kontesta, sistema vrednosti, uverenju u cilju planiranja i realizacije preventivnih aktivnosti. Isti autor navodi i četiri fundamentalna pristupa prevencije : 1. razvojna prevencija; 2. situaciona prevencija; 3. prevencija u zajednici; 4. pravna prevencija (Farrington, 2006).

Razvojna prevencija usmerena je na intervencije kojima je cilj da spreče progres nepoželjnih potencijala ličnosti. Njen fokus je na jačanju resursa u samoj individui, školi, porodici kako bi se onemogućio razvoj problema u ponašanju. Dakle, najpre podrazumeva identifikaciju faktora koji mogu povećati potencijalne mogućnosti za uključivanje u delinkventne aktivnosti, ali i preduzimanje mera za

sprečavanje (Hemel, 2005). Situaciona prevencija zasniva se na smanjivanju mogućnosti za neprihvatljivo ponašanje mladih. Jedan od načina jačanja preventivnog uticaja sredina jeste pojačan nadzor i kontrola kretanja mladih (Bašić, 2009). Prevencija u zajednici podrazumeva redukovanje društvenih uslova koji mogu da utiču na javljanje rizičnih ponašanja u zajednici. Teži da stvori adekvatnu sredinu za pravilan rast i razvoj mladih. Veoma je važna zajednička saradnja škole, porodice i lokalne zajednice kako bi svi zajedno obezbedili adekvatne uslove za sprečavanje rizičnog ponašanja. Pravna prevencija obuhvata zakonska rešenja kojima se pojedina ponašanja smatraju neadekvatnim i nedozvoljenim. To su strategije zastrašivanja, obeležavanja, rehabilitacije i isključivanja (Hasečić, 2020).

Neki autori (Terzian, Andrews, Moore, 2011) kao najznačajnije preventivne strategije navode sledeće: 1. ojačati funkcionisanje u porodici; 2. omogućiti da zajednica postane sigurno mesto; 3. povećati povezanost učenika; 4. podsticati razvoj funkcionalnih odnosa sa bliskim odraslim osobama; 5. omogućiti mladima izgradnju emocionalnih i socijalnih kompetencija; 6. promovisati programe van škole; 7. obezbediti adekvatno obrazovanje mladima.

Strategije preventivnog delovanja koje se primenjuju su: informisanje (prevencija zloupotrebe PAS, reproduktivno zdravlje, rad sa roditeljima), izborne aktivnosti (sport i umetnost), environmentalistički pristup i edukacija (trening socijalnih veština, prevencija izostajanja iz škole) (Popović-Čitić, 2004).

Mnogobrojni su razlozi zašto je prevencija rizičnih ponašanja značajna. Pre svega, prisustvo samo jednog rizičnog ponašanja može da dovede i do drugih rizičnih ponašanja (Shader, 2003). Rizična seksualna ponašanja mogu da prouzrokuju različite polne bolesti, neželjene trudnoće. Takođe, zloupotreba marihuane najčešće je u korelaciji sa kognitivnim poteškoćama, krađom, bežanjem iz škole, agresivnim ponašanjem (Colman et al., 2009). Istraživanje pokazuje da delinkvencija i agresivno ponašanje jesu značajni prediktori nižeg akademskog postignuća i zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (Colman et al., 2009). Takođe, moguće je i da nisko akademsko postignuće ima ulogu prediktora delinkventnog ponašanja (Hoffman et al., 2013).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rizično ponašanje mladih je danas rasprostranjena pojava i faktori koji doprinose ispoljavanju rizičnog ponašanja su mnogobrojni. Adolescenti predstavljaju

osetljivu kategoriju, jer nisu potpuno izgrađene ličnosti, stoga su podložni negativnim uticajima sredine. Razvoj adekvatnih strategija prevencije omogućio bi sprečavanje ispoljavanja rizičnog ponašanja. Različita istraživanja su ispitivala odnos sociodemografskih karakteristika i rizičnog ponašanja mladih (Jovanović i sar., 2015; Kaya, Kaya, Sagun, & Koç, 2019; Marić, 2011). Rezultati navedenih istraživanja pokazali su da je rasprostranjenost upotrebe psihoaktivnih supstanci bila veća kod pripadnika muškog pola.

Takođe, rezultati su pokazali da su mladi muškog pola skloniji pretežno aktivnim oblicima ponašanja, kao što su delinkventno i agresivno ponašanje, poremećaj ophođenja, ali i konzumiranje psihoaktivnih supstanci, dok su devojke u adolescenciji sklonije pretežno pasivnim oblicima ponašanja (Jovanović i sar., 2015). U okviru navedenog istraživanja utvrđeno je da zloupotreba alkohola ispitanika i njihovih porodica, izloženost ratnim stresovima mogu da budu u korelaciji sa kriminalnim ponašanjem ispitanika, dok ova povezanost nije uočena između kriminalnog ponašanja i narkomanije ispitanika i njihovih porodica (Jovanović i sar., 2015). Ukoliko dete razvije osobine, kao što su samopouzdanje, poverenje u sebe i druge, osećaj sigurnosti i pripadanja, povezanost sa drugima, manja je verovatnoća da će doći do javljanja negativnih obrazaca ponašanja. Protektivni faktori su pozitivne osobine ličnosti, vezanost za roditelje, integrisanost u grupu vršnjaka, povezanost sa prosocijalnim odraslima, školsko postignuće, aspiracije, samopouzdanje. Uzimajući u obzir rezultate prethodnih istraživanja, možemo zaključiti da postoji tendencija mladih za ponašanjem koje se smatra rizičnim (Jovanović i sar., 2015; Marić, 2011; Oesterle et al., 2004; Rončević, 2001). Razloge možemo tražiti u specifičnosti životnog ciklusa kroz koji prolaze. Mladi, u želji da se uklope u samopercepciju o odraslom, isprobavaju različite uloge, od onih društveno poželjnih, do onih koje su za društvo neprihvatljive. Način na koji će individua izaći na kraj sa svojom potragom za identitetom je oblikovan porodičnim prilikama, ali i društvenim kontekstom. Poželjno je da jačamo protetivne faktore i preduzmemo sve preventivne strategije i pristupe kako bismo doprineli potencijalnom smanjenju rizičnog ponašanja mladih.

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND RISK BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE: REVIEW OF RESEARCH IN SERBIA

Abstract. The paper provides an overview of research on the connection between socio-demographic characteristics and risky behavior of young people, based on the interpretation of various authors who deal with predictors of risky behavior of young people. The aim of the paper is to review the literature in order to find empirical evidence on the connection between socio-demographic characteristics and risky behavior of young people. The findings of the relevant research have shown that there are certain differences in the involvement in risky behaviors with regard to the gender of young people. The results of the analyzed research have shown that boys exhibit risky behaviors earlier than girls. Also, it was pointed out that boys are twice as prone to delinquent behavior as compared to girls. One of the important characteristics of risky behavior is that the academic success of young people has a protective effect in relation to the manifestation of risky behavior. The implications of the paper are reflected in the highlighting of interventions aimed at improving the quality and perspective of young people's lives. In addition, the focus is on improving the effectiveness of the primary prevention program for risky behaviors aimed at children and young people, as well as parents, teachers, and organizing an effective system for early recognition of symptoms and detection of risky behaviors. The formation of such a system is one of the requirements that modern pedagogy faces.

Key words: socio-demographic characteristics, youth, risky behavior.

REFERENCES

- Ajduković, M., & Delale, E. A. (2000). Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: J. Bašić i J. Janković (Ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži* (str. 171–183). Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži.
- Bašić, J. (2000). Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: Teorijsko motrište. U: J. Bašić i J. Janković (Ur.). *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži* (str. 13–47). Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži.
- Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
- Car, S. (2013). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagojska istraživanja*, 10(2), 285–294.

- Cicchetti, D., & Rogosch, F. A. (2001). The impact of child maltreatment and psychopathology on neuroendocrine functioning. *Development and Psychopathology*, 13(4), 783–804.
- Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2005). Child maltreatment. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1(1), 409–438.
- Colman, I., Murray, J., Abbott, R. A., Maughan, B., Kuh, D., & Croudace, T. J. (2009). Outcomes of conduct problems in adolescence: 40 year follow up of national cohort. *British Medical Journal*, 35(3), 432–432.
- Conroy, M. A., Hendrickson, J. M., & Hester, P. P. (2007). Early Identification and Prevention of Emotional and behavioral Disorders: U: R. B. Ruterford, M. M. Quinn, & S. R. Mathur (Eds.) *Handbook of Research in Emotional and Bihavioral Disorders* (pp. 199–216). New York: Guilford Press.
- D'Amico, E. J., Ellickson, P. L., Collins, R. L., Martino, S. C., & Klein, D. J. (2005). Processing linking adolescent problems to substance use problems in late young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 66, 766–775.
- Domijan, R. (2013). Osnovne značajke preventivnih programa u školskom okruženju. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 34(9), 41–46.
- Duganovska, M. (2018). Factors of adolescent reproductive and sexual health. *Medicinska istraživanja*, 52(3), 23–27.
- Đorđić, D. (2014). Rizični faktori povezani sa maloletničkom delinkvencijom. *Socijalna misao*, 3-4, 107–123.
- Farrington, D. P. (2006). Childhood Risk Factors and Risk- Focussed Prevention. In: M. Maguire, R. Morgan and R. Reined (Eds.): *The Oxford Handbook of Criminology* (4th ed., pp. 602-640). Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, M. W. (1997). *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. Washington, DC: NASW press.
- Hasečić, M. (2020). *Strategije prevencije rizičnih ponašanja kod djece i adolescenata*. [Magistarski rad]. Filozofski fakultet: Univerzitet u Sarajevu.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Arthur, M. W. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27(6), 951–976.
- Hoffmann, J. P., Erickson, L. D., & Spence, K. R. (2013). Modeling the association between academic achievement and delinquency: An application of interactional theory. *Criminology*, 51(3), 629–660.

- Homel, R. (2005). Developmental Crime Prevention. In N. Tilley (Ed.), *Handbook Crime of Prevention and Community Safety* (pp. 71-106). Cullompton, Devon, UK: Willan Publishing.
- Jovanović, D., Novaković M., Petrović N. i Salamadić A. (2015). *Analiza povezanosti kriminalnog ponašanja sa demografskim, porodičnim i psihosocijalnim faktorima*. Univerzitet Istočno Sarajevo: Medicinski fakultet.
- Jugović, A. (2004). *Rizična ponašanja omladine u Srbiji-Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa.
- Kaya, Z., Kaya, S. F., Sagun, A., & Koç, K. S. (2019). The Analysis of Risk Behaviour Tendencies of Teenagers According to the Use of Watsapp and Some Socio-Demographic Variables. *International Journal of Progressive Education*, 15(6), 1-16.
- Knežević Florić, O. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Knežević Florić, O., Pavlović, A., & Ninković, S. (2021). Peer pressure and academic achievement as predictors of adolescent risk taking behaviors. *Teme*, 4, 1123–1135.
- Kouzma, N. M., & Kennedy, G. A. (2002). Homework, stress, and mood disturbance in senior high school students. *Psychological Reports*, 91(1), 193–198.
- Kuzman, M. (2009). *Čimbenici rizika i ovisničko ponašanje u mladih*. Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Marić, M. (2011). Sociodemografski činioci i upotreba psihoaktivnih supstanci u adolescenciji. *Stanovništvo*, 49(2), 91–113.
- Marković, J., Srdanović- Maraš, J., Šobot, V., Ivanović-Kovačević, S. i Martinović-Mitrović, S. (2011). Neke psihološke karakteristike kao protektivni, odnosno rizični faktori za pojavu poremećaja ponašanja. *Psihologija*, 44(2), 167–185.
- Meščić-Blažević, L. (2007). Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), 301–308.
- Oesterle, S., Hill, K. G., Hawkins, J. D., Guo, J., Catalano, R. E., & Abbott, R. D. (2004). Adolescent heavy episodic drinking trajectories and health in young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 65(2), 204–212.
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A Developmental Perspective on Antisocial Behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329–335.
- Popović-Ćitić, B. (2004). Strategije risk-fokusirane prevencije devijantnih ponašanja. *Socijalna misao*, 11(1), 55–83.

- Popović-Čitić, B. (2005). Prevencija fokusirana na rizične i protektivne faktore kao savremeni pristup prevenciji prestupništva mladih. *Socijalna misa*, 12(1), 27–55.
- Rakić, D. B., Rakić, B., Milošević, Z. i Nedeljković, I. (2014). The prevalence of substance use among adolescents and its correlation with social and demographic factors. *Vojnosanitetski pregled*, 71(5), 467–473.
- Rončević, N., Stojadinović, A., Radovanov, D. i Marinković, L. (2001). Zdravlje adolescenata i rizično ponašanje. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 21(8), 110–111.
- Schofield, G. (2002). *The significance of a secure base: a psychosocial model of long-term foster care: Social work*, 7(4), 259–272.
- Shader, M. (2003). *Risk factors for delinquency: An overview*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Sprague, J., & Walker, H. (2000). Early Identification and Intervention for Youth with Antisocial and Violent Behavior. *Exceptional Children*, 63(3), 367–379.
- Steinberg, L., & Monahan, K. C. (2007). Age Differences in Resistance to Peer Influence. *Developmental Psychology*, 43(6), 531–543.
- Steinberg, L. (2010). A dual systems model of adolescent risk-taking. *Developmental Psychobiology: The Journal of the International Society for Developmental Psychobiology*, 52(3), 216–224.
- Terzian, M., Andrews, K. M., & Moore, K. A. (2011). *Preventing Multiple Risky Behaviors: An Updated Framework for Policy and Practice*. Washington, DC: Child Trends.
- Timmerman, I. G. H., & Emmelkamp, P. M. G. (2005). An integrated Cognitive-Behavioural Approach to the Aetiology and Treatment of Violence. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12(3), 167–176.
- Uzelac, S., & Bouillet, D. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb : Školska knjiga.
- Vrućinić, Ž. (2018). Etiološki faktori i prevencija rizičnog ponašanja djece i mladih. *Bezbjednost, policija, građani*, 12(1–2), 171–186.
- Zloković, J., & Vrcelj, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgojne znanosti*, 12(1), 197–213.

